

**ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ СОХАВИЙ ХИЗМАТЛАР
БИЛАН ХАМКОРЛИК МАСАЛАСИ ВА УНИНГ АХАМИЯТИ**

Зойидова Мадина Тургуновна
ИИБ академияси 2-курс курсанти

Аннотация: Ушбу мақола орқали Профилактика инспекторининг соҳавий хизматлар билан ҳамкорлик масаласи тушунчаси, бугунги ҳолати, усули, шакли ва чора-тадбирлар тизими, ҳуқуқий асослари, асосий хусусиятлари, ушбу фаолиятни такомиллаштиришга бағишланган олимлар, мутахассислар ва амалиёт ходимларининг фикрлари, мавзуга доир махсус адабиётлар, ушбу фаолиятни такомиллаштиришга тўсқинлик қилаётган омиллар, натижаларни кўрсатувчи статистик маълумотлар, илғор хориж тажрибаси ўрганилиб таҳлил қилинган ҳамда бу борада эришилган ижобий натижаларни мустаҳкамлаш ва фаолиятни янада такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Annotation: In this article issues of preventive inspector cooperation with industry services, current state, method, form and system of measures, legal bases, main features, opinions of scientists, specialists and practitioners dedicated to the improvement of this activity, special literature on the subject, this activity Factors hindering improvement, statistical data showing the results, advanced foreign experience were studied and analyzed, and suggestions and recommendations were developed in order to strengthen the positive results achieved in this regard and further improve the activity.

Калит сўзлар: Ҳамкорлик, профилактика инспекторининг ҳамкорлиги, профилактика, хизмат турлари ва соҳавий хизматлар.

Профилактика инспекторларининг жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш тизимида тутган ўрни. Ўзбекистондаги милиция таянч пунктларига ўхшаш тузилмалар Россияда «тартибни сақлаш таянч пунктлари» деб номланиб, уларнинг мақсади жамоатчилик асосида фаолият кўрсатувчи ташкилотларнинг фаоллигини ошириш ҳамда давлат органлари билан ҳамкорлигини яхшилашдан иборат.

Тартибни сақлаш таянч пунктлари жамоатчилик органи ҳисобланиб, унга кирувчи жамоатчилик тузилмаларининг келишилган ҳолда фаолият кўрсатиши Кенгашлар томонидан таъминланади. Россия Федерациясида ички ишлар органлари тизими милициядан полицияга ўзгартирилгандан кейин мамлакатда тартибни сақлаш таянч пунктлари «полиция участка пунктлари» сифатида номлана бошлади. Полиция участка ноziри – полиция участкапунктларининг

асосий субъектларидан бири бўлиб, уларнинг фаолияти Федерация ИИВнинг 2012 йил 31 декабрдаги буйруғи билан тасдиқланган «Полиция участка нозирларининг фаолиятини ташкил этиш масалалари»га доир буйруқ асосида ташкил этилади. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда полиция участка нозирларининг асосий хизмат вақти маъмурий ҳудудда ўтиши белгиланган бўлиб, улар жамоат бирлашмалари билан ҳамкорликда тадбирлар олиб бориш зарурати туғилганида полиция участка пунктларида фаолият кўрсатадилар. Ўтказилган социологик сўров натижаларидан маълум бўлишича, мамлакат аҳолисининг 70 фоизи ҳудудий яқинлиги ва тезкор ҳаракат қилиш имкониятини инобатга олиб, полиция участка нозирларига мурожаат этишни маъқул кўрадилар. «Полиция тўғрисида»ги қонуннинг 7-моддасига кўра, полиция участка нозирларини маъмурий ҳудудда хизмат олиб боришга мўлжалланган бино билан таъминлаш, мазкур бинони мебель, тегишли техника ва алоқа воситалари билан таъминлаш, техник жиҳатдан эксплуатация қилиш федерал бюджет маблағлари ҳисобидан амалга оширилади. Шунингдек, Россия Федерациясининг бир қатор ҳудудий ички ишлар органлари тизимида полиция участка нозирининг ёрдамчиси лавозими мавжуд бўлиб, ушбу лавозимга қабул қилинган ҳар бир ходим туман, шаҳар ички ишлар органи бошлиғининг буйруғи билан муайян полиция участка нозирига бириктирилади ҳамда унинг раҳбарлигида хизмат қилади. Полиция участка нозирининг жиноят ва ҳуқуқбузарлик ишлари юзасидан мустақил процессуал қарор қабул қилишдан ташқари барча ҳуқуқ ва мажбуриятларидан унинг ёрдамчиси ҳам фойдаланишига руҳсат этилади. Германия полициясининг аҳоли турар жойларида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш билан шуғулланувчи энг қуйи тузилмалари ҳам тартибни сақлаш пунктлари ҳисобланади. Улар турли жойларда турлича: «Бош полиция вахталари», «Полиция вахталари», «Полиция станциялари», «Полиция постлари», «Полиция инспекциялари» каби номланиши мумкин. Ушбу тузилмалар ҳам, милиция таянч пунктлари сингари, кечаю кундуз фаолият кўрсатади. Японияда аҳоли турар жойларида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш полициянинг қуйи бўғинлари – полиция пост ва пунктлари томонидан амалга оширилади. Мамлакатда полиция фаолиятини такомиллаштириб боришнинг устувор йўналишларидан бири уларнинг жамоатчилик билан ҳамкорлигини кучайтириб боришдан иборатлигини яхши тушунган Япония ҳукумати полиция фаолиятининг дастлабки даврларидан аҳоли турар жойларида полиция пост ва пунктларининг фаолиятини йўлга қўйишга алоҳида эътибор қаратган. Натижада 1982 йилнинг бошидаёқ мамлакатда 9446 та полиция пости ва 6053 та полиция пункти аҳолига хизмат кўрсата бошлаган. Умуман олганда, ушбу пост ва пунктлар Япония полициясининг ўзаги бўлиб, уларда полиция ходимларининг 40 % хизматқилади.

Полиция постлари қишлоқларда жойлашган бўлиб, уларда битта полиция ходими ишлайди ва ўз оиласи билан истиқомат қилади. Полиция пунктлари эса асосан шаҳарларда жойлашган бўлиб, ходим учун фақат хизмат хонаси вазифасини бажаради. Мамлакат қонунларида ҳар бир полиция ходимига ўртача 400 та оила тўғри келиши лозимлиги назарда тутилган.

Хизмат давомида патруль-пост хизмати ходимлари аҳоли ўртасида ҳуқуқбузарликлар, шу жумладан жиноятларнинг олдини олиш бўйича суҳбатлар ўтказиб, уларни керакли ахборотлар билан таъминлайдилар, шунингдек жамоатчиликнинг полиция фаолиятига доир фикрини ўрганиб борадилар. Ҳозирги кунда кўплаб хорижий мамлакатларда маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш соҳасида муниципал ички ишлар органлари, уларда ишловчи ходимларнинг ҳуқуқий мақоми кенг муҳофама қилинмоқда, жумладан ҳуқуқни муҳофаза қилиш функцияларининг бўлинмаслиги маҳаллий доирадаги масалаларни мустақил ҳал қилишда ўзини ўзи бошқариш ҳуқуқини чеклаб қўяётгани боис жамоат тартибини сақлаш ваколатларини бевосита муниципал тузилмаларга бериш таклиф қилинмоқда. Шундай тартиб АҚШ шерифлик хизматларида ўз аксини топган. АҚШда маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш вазифаси асосан шерифлар зиммасига юклатилган. Шериф (ингл. «sheriff») Буюк Британия ва АҚШда ўз округида полициянинг муайян маъмурий функцияларни бажарувчи мансабдор шахси бўлиб, дастлабки даврларда шерифлардан графликларда қирол манфаатлари йўлида фойдаланилганцияни . Ҳозирги кунда улар маъмурий ҳудудларда жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жиноятчиликка қарши кураш ва жазоларни ижро этиш бўйича полициянинг кенг ваколатлар доирасига эга ишончли вакилидир. Шериф маъмурий ҳудудларда жамоат тартибининг ҳолати бўйича тўлиқ жавобгар бўлиб, хизмат ҳудудида бу борада бирмунча мустақил ва кенг ҳуқуқларга эга, шунингдек ҳуқуқни қўллашда деярли барча ҳокимият ваколатларидан фойдаланади, фаолияти маҳаллий бюджет ҳисобидан молиялаштирилади. Шерифлик хизматларининг АҚШ ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари тизимидаги ўрни шунчалик каттаки, уларнинг қонунийликни таъминлаши – айрим штатларда Конституцияни таъминлашга тенглаштирилган, айрим Конституцияларда шерифларнинг мажбуриятлари аниқ белгилаб берилган. АҚШ полициясида шерифлар турли штатларда турлича тартибда 4–6 йил муддатга тайинланадилар. Жумладан, Род Айленд, Гавайи маъмурий ҳудудларида улар шахсан губернатор томонидан тайинланади. Калифорнияда бу лавозимга ҳуқуқни муҳофаза қилиш тизимида тўрт йиллик иш стажига эга бўлган ходимлар тайинланса, Айдахо, Миссисипи, Оклахома, Канзас

штатларида шерифликка номзод бўлган шахслар махсус ўқув курсини ўташи шартлиги белгиланган.

Давлатнинг айрим маъмурий ҳудудлари, хусусан Айова-Ситида шерифга хизмат фаолиятини олиб боришда ўзининг ёрдамчилари ва бошқа масъул ходимларни бевосита лавозимга тайинлаш ва озод қилиш ваколати берилган. Умуман олганда, шериф кўплаб округларда «тинчликни сақловчи», айна вақтда, «округдаги асосий расмий шахс» ҳам ҳисобланади. Шерифга оммавий тартибсизликларни бартараф этишда ва ҳибсга олишда округдаги барча эркак фуқароларнинг кўмагидан фойдаланиш, жиноятларни суриштириш, патруллик қилиш, йўл ҳаракати хавфсизлигини назорат қилиш каби ваколатлар билан бир қаторда, муниципал турмаларнинг аҳволи учун жавобгарлик ҳам юклатилган. Бундан ташқари, Японияда бутун мамлакат ҳудуди бўйича тарқалган ва таркибига фуқароларнинг ихтиёрий уюшмалари аъзоларини жамлаган «Полиция билан алоқа пунктлари» фаолият олиб боради. Ҳар бири 50 га яқин оилани қамраб олган бундай пунктлар сони Японияда тахминан 700 000 та. АҚШда аҳоли турар жойларида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлашда полициянинг жамоатчилик билан ҳамкорлиги юзасидан кейинги 12–15 йилда «компьюнти полисинг», яъни «жамоа полиция хизмати» принципига асосланган концепция фаол амал қилмоқда. Унга кўра полициянинг асосий эътибори микротуманларга қаратилиб, бир томондан фуқароларнинг турмуш тарзини ўзгартиришга ёрдам берилади, иккинчи томондан ҳар бир фуқаронинг жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, жиноятларнинг олдини олишга ҳиссасини қўшиши мумкинлиги ҳақида тушунтириш ишлари олиб борилади. Натижада полиция билан фуқаролар ўртасидаги ўзаро ишончга асосланган муносабатлар самара бера бошлади. Жамоатчилик, хусусан фуқароларнинг ҳуқуқ-тартиботни таъминлашдаги фаол иштирокини рағбатлантиришда полиция томонидан бежирим, эътиборни тортувчи кийимлар бериш, меҳнатларини турли йўллар билан тақдирлаш, бепул кечалар уюштириш, пул мукофоти бериш, оммавий ахборот воситаларида чиқишлар қилиш, давлатнинг олий мансабдор шахслари томонидан ташақкур эълон қилиш каби турли усуллар қўлланилади. Хулоса ўрнида шуни айтиш керакки, жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлашда полициянинг жамоатчилик билан мунтазам ҳамкорлигини таъминлаш орқали, биринчидан, маҳаллий даражада жамоат тартиби ва хавфсизлигини самарали таъминлашга, иккинчидан, ҳудудда жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш учун нафақат полиция, балки жамоатчиликнинг ҳам масъул эканлигини тушуниб етишга эришилади.

Юқоридаги илмий таҳлиллар ички ишлар органларини бошқаришнинг полиция тизими қарор топган мамлакатларда ҳам маъмурий ҳудудларда жамоат

тартиби ва хавфсизлигини таъминлашда таянч пунктлари ўзига хос ўринга эга эканлигини яққол кўрсатди.

Профилактика инспекторлари қуйидаги ҳуқуқларга эга:

фуқаролар ва мансабдор шахслардан қонунчиликка риоя этиш ва ғайриқонуний ҳаракатларни тўхтатишни талаб қилиш; ўз ваколатларини амалга оширишда фуқароларнинг шахсини тасдиқловчи ҳужжатларини текшириш, уларнинг ёнларида тақиқланган буюм ва воситалар мавжуд деб гумон қилишга асослар бўлган тақдирда, шахсий кўриқдан ўтказиш ва уларнинг ашёларини кўздан кечириш, ҳуқуқбузарликнинг қуроли ёки бевосита предмети бўлган буюм ва ҳужжатлар аниқланган тақдирда, қонунчиликда назарда тутилган тартибда уларни олиб қўйиш;

маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисида баённомалар тузиш ва Ўзбекистон Республикасининг **Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига** мувофиқ ўзларига тааллуқли бўлган маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш;

ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги мурожаатлар ва хабарларни ўрнатилган тартибда текшириш, давлат органлари ва бошқа ташкилотларга кириш, улардан тегишли маълумотларни сўраш ва олиш;

ўз иш юритувларида бўлган ишлар ва материаллар бўйича ҳолатларни аниқлаш мақсадида зарур тушунтиришлар, маълумотлар ва ҳужжатларни олиш учун фуқаролар ва мансабдор шахсларни чақириш;

фуқароларни, уларнинг розилиги билан, ҳуқуқбузарликлар профилактикаси чораларини амалга оширишда кўмаклашишга жалб этиш;

қонунда кўрсатилган ҳолатлар ва тартибда қурол ва махсус воситаларни қўллаш. Профилактика инспекторлари қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлишлари мумкин.

Жамият ривожланиб борар экан, ҳуқуқбузарликлар содир этиш механизмлари ҳам мураккаблашиб боради. Шу боисдан бугунги кунда содир этилаётган ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасини самарали ташкил этиш ва амалга ошириш нафақат ички ишлар органларининг, балки барча ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлари фаолиятининг муҳим йўналишларидан биридир.

Бугунги кунда профилактика инспектори зиммасига юклатилган барча функцияларни самарали бажариш ҳар томонлама ҳудудда криминоген вазиятни ўрганишни, таҳлил қилиб боришни талаб қилади. Шундай экан, ўзини ўзи бошқариш органлари билан ҳамкорликда энг аввало маҳаллада яшовчи, ўзининг ғайриижтимоий хулқ-атвори хавфлилиги туфайли ҳуқуқбузарлик содир этиш эҳтимоли ҳолатида бўлган жисмоний шахсларнинг турмуш тарзини, мавжуд муаммоларни ўрганиши зарур.

Ушбу тоифадаги шахсларнинг муаммоларини Ҳуқуқбузарликлар профилактикасини амалга оширувчи ва унда иштирок этувчи тегишли идоралар билан ҳамкорликда бартараф этиш ҳамда ҳуқуқий, ижтимоий, психологик, тиббий, педагогик ва бошқа турдаги ёрдам кўрсатишга, шунингдек уларга жамиятда қабул қилинган ҳуқ-атвор нормалари ва қоидаларини сингдиришга қаратилган чора-тадбирларни амалга ошириши керак.

Республикамиз ИИВ тизимида амалга оширилаётган ислоҳотларда бир қатор олимлар ва мутахассислар хорижий давлатларнинг илғор тажрибалардан келиб чиқиб, мамлакатимиз ички ишлар органларининг тузилишини қайта кўриб чиқиш ва полиция тизимида ўтиш мақсадга мувофиқлигини таъкидлашади. Хорижий давлатлар маъмурий ҳудудларида жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш тажрибасини илмий таҳлил қилиб, шундай хулосага келиш мумкинки, мамлакатимиз ички ишлар органлари тизимида босқичма-босқич амалга оширилаётган ислоҳотлар истиқболда Ўзбекистонда полиция тизимининг жорий этилишига олиб келганда ҳам ушбу тизимда таянч пунктлари жамоат тартиби ва хавфсизлигини таъминлаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жиноятчиликка қарши кураш ҳамда аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтиришнинг марказий субъекти бўлиб қолаверади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси
<https://constitution.uz/uz/clause/index>.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ички Ишлар Органлари тўғрисида”ги Қонуни, 16.09.2016 йилда қабул қилинган ЎРҚ-407-сон
<https://lex.uz/docs/3027843?ONDATE2=21.04.2021&action=compare>.
3. Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси <https://lex.uz/acts/111453>.
4. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий Жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси
<https://lex.uz/acts/97664>.
5. Ўзбекистон Республикасининг Кодекслар тўплами
<https://kitobxon.com/uz/kitob/ozbekiston-respublikasining-kodekslari-toplami-1-2-jildlar>.
6. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 12.10.2019 й., 09/19/865/3908-сон; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 11.02.2022 й., 07/22/126/0125-сон